

KENTLEŞME VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ALEVİLİK'TE DEDELİK KURUMU

Yahya Mustafa KESKİN (*)

Özet

Geleneksel Aleviliğin en temel ve vazgeçilmez kurumu Dedelik'tir. Söz konusu kurum, yaklaşık son 40-50 yıla kadar daha çok kırsalda yaşayan Alevi topluluklarının her türlü dinî, hukuki, eğitim gibi pek çok problemini çözmedeki işlevselliğini etkin bir biçimde sürdürmüştür. Ancak 1950'lerden sonra köylerden şehirlere, hatta yurtdışına yapılan göçler, söz konusu toplulukları modern kent ortamlarıyla karşı karşıya getirmiştir. Bu durum, geleneksel Alevi öğretisinin inanç, ibadet ve temel kurumları üzerinde önemli değişim, dönüşüm ve farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durumundan en fazla etkilenen ise, Dedelik kurumu olmuştur. Bu süreç dinamik'tir ve olanca hızıyla devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede, Dedelik, Göç, Modernleşme, Değişim, Fonksiyon

The Alaouite Sect and Dede Foundation in the Urbanization and Becoming Modern Process

Abstract

The Dedehood foundation is the most important one in traditional Alaouite sect. This foundation has lasted its function for 40 or 50 years in religious, legal, and educational field. The foundation has had some changes areas to the big cities. This process is dynamic and it lasts rapidly.

Key Words: Dede, migration, modernization, Change, Fonction

*) Doç. Dr., Fırat Ün. İlahiyat Fak.
(e-posta: ymkeskin@irat.edu.tr)

Giriş

Ülkemiz, yaklaşık olarak son 40-50 yıldan beri çok hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu süreçten en çok etkilenen kesimlerin başında ise, tarihsel süreçte daha çok kırsalda kapalı topluluklar halinde yaşayan Alevîler gelmektedir. Öyle ki, 1950'lerde başlayıp 1960'larda hızlanan köylerden kentlere, hatta yurtdışına yapılan göçler, söz konusu topluluklar için kentleşme ve modernleşme sürecini başlatmıştır.

Toplumsal hareketliliğin, farklılaşma ve tabakalaşmanın, işbölümü ve uzmanlaşmanın iyice belirginleştiği mekanlar olarak şehirler, tüm toplumsal gruplarda olduğu gibi, büyük oranda sözel (şifahi) gelenekten beslenen geleneksel Alevîliğin inanç, ibadet ve temel dinî ve sosyal kurumlarını da önemli ölçüde değişim, dönüşüm, farklılaşma ile yeniden tanımlanma veya inşa edilme durumuyla karşı karşıya getirmiştir. Bu süreçte Alevîler, bir yandan kimlik sorunlarıyla baş etmek durumunda kalırken, diğer yandan da kendilerini yeniden ifade etmek için radikal arayışlar içerisine girmişlerdir. Kente göçle birlikte, bir bakıma geleneksel ritüel, inanç ve kurumlarından kopmak durumunda kalan Alevîler, kendilerini dinsel bir kimlik olmaktan ziyade, büyük ölçüde ya politik bir tutuma ya da etnik bir kimliğe dayandırmaya başlamışlardır. Cumhuriyet rejimiyle birlikte Dedelerin otoritesinden kurtulan Alevîler, kültürlerini onlarsız yaşatma ve geliştirmeye neredeyse mahkum olmuşlardır (Subaşı, 2005: 46, 93).

Kırsalda yaşayan Alevî topluluklarının en temel dinî-sosyal kurumu olan Dedelik, 1950'lere kadar oldukça fonksiyonel olarak, söz konusu toplulukların dinî-sosyal, hukuk, eğitim vb. gibi birçok sorun ve ihtiyaçlarına çözüm üretmeyi başarabilmiştir. Bu tarihlerden itibaren, söz konusu değişim, dönüşüm ve farklılaşma sürecini en yakından ve dramatik şekilde tecrübe eden kurumların başında gelen Dedelik ve dolayısıyla onun temel aktörü olan Dedeler, eski otorite ve itibarını yitirmeye başlamış ve büyük oranda işlevsizleşmişlerdir. Zira bu süreçte, daha önce dedelerin kırsalda yürüttüğü fonksiyonların hemen hepsi, devletin modern kurumları tarafından yerine getirilmeye başlanmış, böylece Dedeler, sadece dinsel ibadet (cem) ve törenlerdeki (sünnet, düğün vb.) görevlerle yetinmek zorunda kalmışlardır. Yine bu süreçte, modernliğin hızlı bir şekilde çekim alanına kattığı, özellikle 1960'lardan itibaren sol ideolojinin yoğun telkinlerine maruz kalan, ayrıca modern eğitim süreçlerini tecrübe eden özellikle genç ve orta kuşaktan eğitimli Alevîler için Dedelerin çoğu, bilgisiz, kültürsüz, yeni neslin inanç önderliğini yapacak kapasitede olmayan kimseler olarak algılanmaya başlanmıştır. Artık, günümüz kent koşullarında bu göreve talip olanlar, Dedelerden daha ziyade, modern ve seküler eğitim süreçlerini tecrübe etmiş, rasyonel düşünce biçimini benimsemiş dernek ve vakıfların yönetiminde yer alan, çoğu yüksek öğrenim görmüş Alevî aydınları veya yazarlardır. Bu durum, Alevî toplulukları için, ezberin bozulması, toplumsal belleğin alt-üst olması, hafıza kaybı, travma, anomi ve kimlik krizi gibi problemlere neden olmuştur. Söz konusu bu durum, Dedeler ve Dedelik kurumunda ise varlığını sürdürme gibi daha birçok problem ortaya çıkarmıştır. Söz konusu temel problem esas alınarak, araştırma boyunca şu alt problemlere cevap aranacaktır:

1. *Geleneksel Alevilikte temel kurum olarak fonksiyonel olan Dedeliğin ve Dedelerin tarihsel işlevi nedir?*
2. *Söz konusu kurumun günümüz modern kent koşullarındaki konumu nedir?*
3. *Kentlerdeki değişim, dönüşüm ve farklılaşmalar Dedelik kurumunun ve Dedelerin işlevlerini ne şekilde etkilemektedir?*
4. *Dedelik kurumunun geleceği nereye doğru evrilmekte ve Dedelerden neler beklenmektedir?*

Buradan hareketle bu *makalenin konusunu*; geleneksel Alevilikte merkezi bir otoriteye sahip olan Dedelik kurumunun ve onun temel aktörü Dedelerin otorite, statü ve işlevlerinin kentleşme ve modernleşme sürecindeki durumu oluşturmaktadır. *Araştırmanın temel amacı*; nicel ve nitel verilerden yola çıkmak suretiyle, söz konusu kurumun ve Dedelerin otorite, statü ve işlevlerinin, sosyal hareketlilik, işbölümü ve tabakalaşmanın olabildiğince arttığı modern kent ortamlarında geçirdiği değişim, dönüşüm ve farklılaşmaları anlamak ve açıklamaya çalışmaktır. Bu amaçla hazırlanan araştırmanın verileri, kentleşen Aleviliğin Elazığ örnekleminde ele alındığı bir çalışmaya kaynaklık etmek üzere 2006 yılında Elazığ kent merkezinin çeşitli mahallelerinde oturan Alevilere uygulanan 446 anket kağıdı, mülakat ve gözlem teknikleriyle elde edilmiştir.

Bu makalede Dedelik kurumu ve Dedeler iki ana başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak Dedelik müessesesinin ve Dedelerin geleneksel Alevilikteki otorite, statü ve işlevleri, ikinci kısımda ise, Elazığ örnekleminde yola çıkmak suretiyle gerçekleştirilen alan araştırması verilerinin de yardımıyla, söz konusu otorite, statü ve işlevlerde meydana gelen değişim, dönüşüm ve farklılaşmalar üzerinde durulacaktır.

Geleneksel Alevilikte Dinsel Otorite Kaynağı Olarak Dedelik/Dedeler ve İşlevleri

Anadolu Aleviliği'nin sosyal ve dinsel yapılanmasında temel öneme sahip kurumlardan en önemlisi "Dedelik Kurumu"dur. Dedelik, geleneksel Alevi öğretisinin sürekliliğini sağlamada merkezi bir konuma sahiptir. İçerisinde bulunduğu toplumsal yapının gereksinimleri doğrultusunda şekillenmiş olan bu kurum, Anadolu Aleviliğinin inanç ve kültür esaslarının günümüze ulaşmasında birinci derecede rol oynamıştır (Yaman, 2004: 135).

Geleneksel Aleviliğin, dolayısıyla da onun tek referans kaynağı olan Dedelerin Alevî topluluklarına aktardığı bilgi sözel (şifahi) olup, çoğu ahistorik ve ezotoriktir. Bu durumu, ağırlıklı olarak Dedelerin içerisinden geldiği konar-göçer ya da yarı-göçebe Türkmen toplumlarının yaşam tarzı ve sosyal yapılarıyla izah edebiliriz. Şöyle ki, bu tür bir yaşam tarzı, kurumsallaşmış bir öğretiye dayanmadığı için, kitabı bilgiden yoksun, sözel bilgiyi kullanan/kullanmak zorunda kalan dinî otoriteler yaratmıştır. Bu durum, yakın zamana kadar sürmüş, Dedelerin topluma aktardıkları söz konusu şifahi bilgiler, Alevî topluluklarının toplumsal belleğini şekillendirmiş ve geleneğin yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır.

a. Dedelik Kurumunun Tarihi ve Kültürel Temelleri

Anadolu Alevîliği'nin sosyal ve dinî yapılanması içerisinde en önemli kurumların başında Dedelik Kurumu gelmektedir. Anadolu'daki Alevî köylerinde dinî-sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan dedeler¹, cemaatin dinî ve sosyal lideri olup, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan ve kutsallıklarına inanılan farklı ocaklara² bağlıdırlar. Bu şekilde ocaklara bağlı olan Dedelere "Ocazade" veya "Ocakoğlu" denilmektedir. Bunların Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri kabul edilmekte ve bu nedenle "Seyyid" terimiyle de isimlendirilmektedirler (Sofuoğlu ve İlhan, 1997: 113).

Anadolu Alevîliğinde dedelik kurumu üçlü bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Bunlar; "Pir", "Mürşid" ve "Rehber"dir. Rehber Pir'e, Pir de Mürşid'e bağlıdır. Hepsi Ocakzade, yani Dedesoylu olan Dede aileleri bu görevleri paylaşmışlardır (Yaman, 2004: 141). Dede, Talibe⁴ Mürşidlik eder, Mürebbidir (Eröz, 1977: 1006).

Bugün genel olarak Alevi olarak adlandırılan kitleler; *Ocazade Dedeler*, *Çelebiler* ve *Dedebabalar* olmak üzere üç dinsel gruba bağlıdırlar ki, bunlar içerisinde Anadolu'da en fazla etkinliğe ve nüfuza sahip olan Ocakzade Dedelerdir. Daha sonra Çelebiler gelir. Balkanlar'da daha etkin olan Dedebabaların ise Anadolu'da nüfuzları oldukça zayıftır (Yaman, 2004: 144).

Ocazade dedeler arasında "El ele, el Hakka" şeklinde de ifade edilebilen, "Mürşid-Pir-Rehber" şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada Mürşid en üst başvuru makamıdır. Rehber Pir'e, Pir Mürşid'e bağlıdır (Yaman, 2004: 81,141).

Dedelik kurumu, Türklerin İslam öncesi dini olan Şamanizm'den ciddi izler taşır. Gök Tanrı inancındaki Şamanist Türkler, din önderlerine "şaman/kam/oyun"⁵ derlerdi.

- 1) Alevilerde Dede deymi ile aynı anlama gelmek üzere "Pir, Sercem, Seyyid, ve Mürşid" gibi farklı terimler de kullanılmaktadır (Birdoğan, 1995: 43).
- 2) Ocak kavramı, Anadolu Alevilerinde Dedesoylu aileleri nitelemek üzere kullanılan bir kavramdır. Ocak, Alevi-Bektaşî Topluluklarında dayanışmayı, birlikteliği sağlamak suretiyle her çeşit dağılmaya karşı cemaat bilincini güçlendirmede merkezi bir rol üstlenmektedir (Türkdoğan, 1995: 482). Ocaklılar, On İki İmamların soyundan geldiklerini söylerler. İmam Zeynel Abidin, İmam Musa Kazım, ve İmam Rıza çocuklarından kendilerini İmam Ali'ye bağlayarak, Ehli Beyt'ten olduklarını söylerler. Dolayısıyla, bu şekilde tasnif olunan Aleviler, bağlı bulundukları ocağa dayanırken, Hacı Bektaş'ı, kendi ocağının kurucusu olan pir kabul ederler (Ulusoy, 1986: 255-258).
- 3) Altıntaş'a göre, Alevî geleneğinde Dedelik için seyyidliğin şart görülmesi, Safevi propagandası ile başlamış ve gelişmiş bir uygulamadır (2005: 103).
- 4) Anadolu Aleviliğinde "Talip" kavramı, Ocakzade olmayan bütün Aleviler için kullanılan bir kavramdır. Her Talibin Ocakzade bir Dedeye bağlanması gerekmektedir. Bozkurt, (1993: 98). Talibin, Pir'ine karşı pek çok vazifesi vardır. Öyle ki, dini önderin bütün önerilerini ve emirlerini göz önüne alıp ihmal etmemeli, kaçamak yoluna sapmamalıdır. Allah için, Allah'a ulaşmak için şeyh yolunda canını ve başını vermeye hazır olmalı, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman olmalıdır. Gerekirse şeyhin ihtiyacını yerine getirmek için kendisini köle gibi satırabilmelidir (Birge, 199: 117).
- 5) İnan'a göre Kam: Şamanist inanç sistematiğine göre, tanrılar ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine sahip olan kişilere verilen addır (1972: 75; 1976: 56). Şaman ise, Kuzey Asya'da

Şamanlıktaki kurumsal yapıyı İslamiyet'in içine taşıyanlar ise Türkmenlerdir. Türkmenler ibadetlerini kadınlı erkekli meydan evinde yaparlardı. Bu ibadet, adına Kam denilen din adamı tarafından müzik eşliğinde okunan nefeslerle gerçekleştirilirdi. Şamanlar ruhlarla buluşmayı, semah tarzında hareketlerle ifade ederlerdi. Şaman aynı zamanda ozan idi. İşte bugünkü Alevi ibadetinde de Cem'i yöneten Dede, şamandaki Kam'a, Zakir'e Ozan'a denk düşmektedir.

Barkan, "Dede" sözcüğünün, XIV. yüzyıldan itibaren kaynaklarda "ahi, baba, şeyh ve abdal" gibi kavramlarla birlikte yaygın olarak kullanıldığını belirtir (Barkan, 1942: 279-365).

Yaman'a göre, "Dede" sözcüğü "Oğuzca" kökenlidir. Bu sözcük edebi Türkçe'de "baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı anlamlarında kullanılmaktadır. Bu sözcük, zaman içerisinde Anadolu'da "ata" ve "baba" sözcükleri gibi efsane kahramanları ve din uluları için kullanılır hale gelmiştir (Yaman, 2004: 81).

Eröz, Dede ve Baba ile Kam arasında birçok benzerlik olduğunu, tarihi açıdan Dede sözcüğünün, Orta Asya'da yaşayan eski Türk toplumlarında halka yol gösteren, bilgili ve tecrübeli kişiler için kullanılan "ata", "baba" gibi sözcüklerle aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir (Eröz, 1992: 12-14). Ocak da, eskiden Şamanist soy süren dinî liderliğin, XVI. yüzyılda Şah İsmail tarafından Seyyidlik kurumuyla birleştirildiğini ve bu dini önderlere Hz. Ali soyundan geldiklerini gösteren icazetnameler dağıtılarak, günümüzdeki şekliyle dedelik kurumunun meydana getirildiğini belirtmektedir (Ocak, 1996: 253-254).

Melikoff, Dedeliğin kaynağını, eski Türklerdeki Kam veya Ozanlara bağlamaktadır. O'na göre, Türkler İslâmîyet'i kabul ettikten sonra, eski inançları ile olan bağlarını Kam-Ozanların devamı olan Dedelerle sağlamışlardır (Melikoff, 1994: 151)⁶.

Yaman'a göre Dedelik Kurumu, Türklerin eski yurdu olan topraklardan Anadolu'ya doğru yaşanan tarihsel sürecin ve sosyal gereksinimlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve onları, Alevî topluluklarının yaşadığı yörelerde hem dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruyucu kabuk işlevi görmüş, hem de iç yapıda var olan sosyal gereksinimleri ve sorunları çözmeyi becerebilmiştir (2004: 155).

Geleneksel Yapıda Dedelik Kurumu ve Dedelerin Toplumsal İşlevleri

Kızılbaş-Alevî köylerinde, cemaatin dinî lideri Dede'dir. Dede mürşidlik eder, terbiye edicidir; üstattır, Pir'dir (Eröz, 1977: 106; Fiğlalı, 1994: 312). Mürşidin nefesi hak nefesidir. Mürşidini hak bilmeyenin imanı yok gibidir. Yola girecek talip, varlığını mürşide teslim eder; ondan el alır. Yüzyıllarca işlemiş bu sistem çerçevesinde cemaat, sıkı bir disiplin bulunmakta, kaideler ve müeyyidelerle göre hareket etmektedir (Eröz, 1977: 106).

çok sayıda halklarla eski Magyar inançlarında bulunan merkezi şahsiyetlere verilen isimdir. Dünyalar arasında bağ kurma vasıtasıdır. Yaşayan insani varlıklarla, ölü ruhları arasında temas sağlama görevi üstlenmektedir (Aydın, 2005: 726).

- 6) Eröz de benzer görüşleri savunmakta, seçilmeleri, giyinimleri ve işlevleri açısından Kam ile Dede-Baba arasındaki pek çok benzerliğe vurgu yapmaktadır. Geniş bilgi için bkz. (1977: 257-283).

Alevî öğretisinde en temel dinî-sosyal kurumların başında gelen Dedelik kurumu, en-formel bir biçimde oluşmasına karşın, yakın zamanlara kadar geleneksel Alevi topluluklarında, toplumun hemen bütün toplumsal sorun, beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir hiyerarşik örgütlenme biçime sahip olarak, formel kurumlardan daha fonksiyonel olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle o, bir taraftan önemli bir sosyal kontrol aracı, öbür taraftan da geleneksel Alevîlerin her türlü dinî-sosyal, hukuki, eğitim vb. gibi ihtiyaçlarına cevap üretecek şekilde, yaklaşık olarak son 40-50 yıla kadar oldukça fonksiyonel olmuştur.

Geleneksel Alevîler için kurumun temel manevî dinamiği, “Hak-Muhammed-Ali” divanını sembolize etmesinde gizlidir. Söz konusu kurumsal yapının temel aktörü Pir veya Dede’dir. Dinî bir lider olarak Dede, karizmasını yetkinlik ya da entellektüel bilgi birikimine sahip olmasından değil, Ehl-i Beyt soyuna dayan(dırıl)masının getirdiği dinsel meşruiyet zemininden almaktadır.

Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri, sosyal düzeni sağlayan en etkili aktörlerin başında gelmektedir. Geleneksel yapıda Dini lider olarak Dedenin temel görevleri, işlevleri; sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme, toplumu aydınlatma ve bilgilendirme, talimlerin her türlü maddî-manevî sorunlarını çözme, birlik ve dayanışmayı sağlama, sosyal ve dinsel törenleri yönetme, adaleti sağlama, inanç ve geleneklerin yayılması ve yaşatılmasını sağlamaktır⁷.

Yukarıda sayılan, halkın hemen her türlü dinî-sosyal ihtiyaçlarını karşılaması, grup-içi bütünleşmeyi, moral ve ahlaki değerlerinin üretilmesini ve toplum tarafından içselleştirilmesini sağlaması şeklinde özetlenebilecek işlevleri göz önüne alındığında Dedeliğin/ Dedelerin, geleneksel Alevîlikte hayati öneme haiz işlevler yerine getirmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüz Kent Koşullarında Değişen/Dönüşen Dedelik Kurumu

Daha önce de belirttiğimiz gibi Dedelik Kurumu ve dolayısıyla bu kurumun temel figürü olan Dedeler, yakın zamana kadar kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan Alevî topluluklarının hemen hemen her türlü dinî-sosyal, hukuki, eğitim, ahlakî ve daha bir çok problemlerini çözebilmeyi büyük oranda başarmışlardır. Oysa, 1950’lerden başlayarak 1960’larda hızlanan köyden şehirlere ve yurtdışına doğru gerçekleşen göçler, o zamana kadar kapalı cemaat şeklinde organize olan söz konusu topluluklar için ezberin büyük oranda bozulması anlamını taşımaktaydı. Zira, dinamik bir süreç olarak işleyen modernleşmenin, sosyal hareketlilik, iş bölümü, uzmanlaşma ve tabakalaşmanın yaygınlaştığı, seküler ve rasyonel düşünce biçimini hakim kılan eğitim kurumları, gelişen iletişim ve teknolojik imkanlarının sağladığı olanaklarla her türlü bilgiye çok rahat bir şekilde ulaşmanın mekanları olarak karşımıza çıkan şehirler, bu süreçte, özellikle geleneksel yapının büyük oranda çözülmesine neden olmuştur. Denilebilir ki, bu sonucu en dramatik bir şekilde tecrübe eden toplulukların başında Alevîler gelmektedir. Nitekim, son yıllarda akademik alanda yapılan alan araştırmaları, Dedelik sisteminin, dolayısıyla da onun te-

7) Bu işlevlerin yürütülüşü hakkında geniş bilgi için bkz. (Yaman, 2004: 83-84,161-167; Altıntaş, 2005: 105-107).

mel aktörü durumunda olan Dedelerin otorite, statü ve fonksiyonlarının günümüz kent koşullarında ciddi bir şekilde değişim ve dönüşüme uğrayarak, büyük oranda işlevsizleştiklerini ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak, bu başlık altında, söz konusu süreçte, Dedeliğin/Dedelerin kentli Aleviler nazarında değişen/dönüşen otorite ve konumunu, fonksiyonlarını ve ondan beklentilerini ele alacağız.

a. Dinsel Otorite Olan Dedeye Bağlı Olma Davranışında Meydana Gelen Değişimler

Geleneksel Alevî öğretisi, Alevî bir anne ve babadan doğan herkesi doğal olarak Alevî olarak kabul ederken, cemaatin tam üyesi olabilmek için, Alevilikte dinî otoriteyi temsil eden herhangi bir Pir, Mürşid ya da Dedeye bağlı olmayı zorunlu görmektedir. Şehirleşme sürecinde, örneklemin bir Dedeye bağlı olma davranışının toplumsal dönüşüme bağlı olarak ne şekilde değiştiğini ortaya koyacak etkenlerin başında yaş grupları ve eğitim düzeyi değişkenleri olduğu varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: Yaş Grupları ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerine Göre Bir Dedeye (Mürşide/ Pire) Bağlı Olma Davranışı

Yaş Grubu	Bir Dedeye (Mürşide/Pire) Sahip olma Durumu			
	Dedeye Bağlı		Dedeye Bağlı Değil	
	S	%	S	%
18-20 arası	29	49,2	30	50,89
21-30 arası	61	47,7	67	52,3
31-40 arası	39	54,2	33	45,8
41-50 arası	38	53,5	33	46,5
51-60 arası	39	63,9	22	36,1
61 ve üstü	46	83,6	9	16,4
Toplam	252	56,5	194	43,5
	X ² =23,636 SD: 5 P<0,05 (0,000) C:0,224			
Eğitim Düzeyi	Bir Dedeye (Mürşide/Pire) Sahip olma Durumu			
	Dedeye Bağlı		Dedeye Bağlı Değil	
	S	%	S	%
Okur-yazar değil	19	82,6	4	17,4
Sadece okur-yazar	12	85,7	2	14,3
İlkokul mezunu	57	76,0	18	24,0
Ortaokul mezunu	35	70,0	15	30,0
Lise mezunu	60	42,6	81	57,4
Üniversite mezunu	69	48,3	74	51,7
Toplam	252	56,5	194	43,5
	X ² =41,670 SD: 5 P>0,05 (0,000) C:292			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda deneklerden %56,5'i bir Dedeye (Mürşide/Pire) bağlı olduklarını belirtirken, bir Dedeye (Mürşide/Pire) bağlı olmadıklarını belirenlerin oranı ise %43,5'tir⁸.

Yukarıdaki tabloya yaş değişkeni açısından baktığımızda, önemli farklılıklar dikkatimizi çekmektedir. Öyle ki, genel olarak yaşın ilerlemesine paralel olarak, bir Dedeye (Mürşide/Pire) bağlı olma oranı artarken, bunun tersine yaşın düşmesiyle birlikte, bu oran da azalmaktadır. Örneğin, 21-30 yaşlar arasındakilerin %47,7'si bir Dedeye bağlı olduğunu belirtirken bu oran, 51-60 yaş grubundakilerde %63,9'a ve 61 ve daha üzeri yaşta olanlarda ise %83,6'ya kadar çıkmaktadır. Bu durum, şehirde oturan genç Alevî bireylerin, değişik ilgi, istek ve uğraş alanlarına bağlı olarak, dinî otorite olan Dedelere karşı, yaşlı kuşaklara oranla daha az ilgi duyduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu ilgi azlığını, hatta zaman zaman Dedeleri küçümseme ifadelerini, genç kuşaktan olan Alevîlerle yaptığımız mülakatlar esnasında da tespit etmiş bulunmaktayız.

Tablodaki verileri eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda, ankete katılanların eğitim düzeyleri ile bir Dedeye bağlılık davranışları arasında da anlamlı ilişkiler dikkatimizi çekmektedir. Nitekim, genelde eğitim düzeyinin düşmesine ters orantılı olarak bir Dedeye bağlı olma oranlarında ciddi artışlar görülürken, bunun tersine, eğitim düzeyinin yükselmesine ters orantılı olarak ise önemli düşüşler görülmektedir. Örneğin, sadece okur-yazar olanların %85,7'si, okur-yazar olmayanların ise %82,1'si bir Dedeye sahip olduğunu belirtirken bu oran, ilkökul mezunlarında önce %76'ya, ortaokul mezunlarında %70'e ve nihayet lise mezunlarında ise %42,6'ya kadar düşmektedir. Üniversite mezunları içerisinde bir Dedeye bağlı olduğunu belirenlerin oranı ise %48,3 olarak gerçekleşmiştir.

Eğitim düzeyi ile Dedeye bağlı olma davranışını ortaya koyan veriler, bireylerin şehirdeki eğitim imkanlarından yararlandıkları ölçüde, daha rasyonel ve seküler düşünme biçimlerini benimseyerek, bu hususta daha negatif bir tutum izledikleri izlenimi vermektedir.

Öyle anlaşıyor ki, geleneksel Alevilikte temel ilişki biçimi olan Dede-Talip ilişkileri şehirleşme ve modernleşme sürecinde neredeyse tamamen kopma noktasına gelmiş, Dedelik müessesesi ciddi şekilde değişime uğramış, hem müessesenin kendisi, hem de Dedeler değişik ilgi, istek ve uğraş alanlarına bağlı olarak özellikle genç ve eğitilmiş Alevîler tarafından ciddi tenkitlerle karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim bu ilgi azlığının, hatta zaman zaman Dedelerin lüzumsuz olduğu şeklindeki ifadelerinin, genç kuşaktan eğitilmiş Alevîler arasında gittikçe daha fazla dile getirildiğini, söz konusu gruptan olanlar ile yap-

8) Elazığ Sünköy örnekleminde yola çıkmak suretiyle kırsal kesim Aleviliği üzerine yaptığımız alan araştırmasında, bir Dedeye (Mürşide/Pire) sahip olanların oranı % 67 olarak tespit edilmiştir (Keskın, 2004: 127). Cengiz'in Tokat'ın Çamiçi Beldesi Aleviliği üzerine yaptığı çalışmada bir Dedeye sahip olduğunu belirenlerin oranı %62,3 olarak tespit edilmiştir (2000: 157). 2003-2004 yıllarında Ankara Mamak'ta oturan ve çoğu Çorum ve Yozgat illerinden göçmüş Alevîler üzerine yapılan bir çalışma kapsamına giren deneklerden %87,5'i bir Dedeye sahip olduğu tespit edilmiştir (Fırat, 25/05/2009).

tığımız mülakatlar esnasında da tespit etmiş bulunmaktayız. Öyle ki, bu bağlamda araştırma kapsamında “*Aleviliğin yaşatılabilmesi için Dedeler lüzumludur*” şeklindeki ifade, genel toplamda örneklemin ancak %62,6’sı tarafından tamamen ya da kısmen onaylanırken, bu oran 61 ve daha yukarı yaştakilerde %83,7’e kadar yükselmektedir. Oysa, 21-30 yaş grubundan olanların söz konusu ifadeye katılma oranının %55,5’e kadar düşmesi⁹ dikkat çekicidir.

Yukarıdaki veriler, kırsalda geleneksel Aleviliğin yaşatılabilmesi için büyük oranda vazgeçilmez olarak görülen Dedelik kurumu ile Dedelerin otorite ve statülerinin, kentsel ortamlarda yaşayan Alevî toplulukları nazarında gittikçe daha az önemsenir hale gelmeye başladığını ortaya koymaktadır.

b. Dedelik Kurumunun/Dedelerin Otoritesi ve Dinsel İşlevlerindeki Değişimler

Bilindiği gibi, geleneksel Alevilikte Dede olabilmek için, bu konuda hak iddia eden kimsenin soyunun Ocaklara (ki, bu ocakların temelini Ehl-i Beyt’e dayandığına inanılır) dayanması ilkesi zorunludur. Bu şekilde ocaklara bağlı olan dedelere “Ocakzade” veya “Ocakoglu”, ayrıca soylarının Hz. Muhammed’in soyuna dayandığına inanıldığı için kendilerine “Seyyid” denildiği daha önce belirtilmişti. Bu şekilde Dede olan kimseler için yaygın olarak kullanılan terim “belden gelme”dir. Dolayısıyla bu statü, çoğu kez, yetkinlik ve erdemliğe bağlı olarak kazanılmış bir statü değil, kan bağına dayalı olarak babadan oğla geçme şeklinde elde edilmiş bir statüdür. Oysa, “yoldan gelme” diye isimlendirilen ve entelektüel birikim ve erdeme dayalı olarak gerçekleşen ise kazanılan bir statüdür. Bu şekil bir yapılanma, daha çok kent merkezlerinde veya merkeze yakın yerlerde ikamet eden Bektâşîlerde söz konusudur.

Geleneksel Alevilikte Dedeliğin, dolayısıyla Dedelerin mutlaka soydan gelmesi gerektiği şeklinde özetlenebilecek söz konusu ilke, günümüz kent koşullarında yaşayan, özellikle genç ve eğitilmiş Alevîlerce daha fazla eleştiriye maruz kalmaktadır. Nitekim, söz konusu durumu en açık şekilde ortaya koyacak faktörlerin yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri olduğu düşünülerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

9) Kırsal kesim Aleviliği üzerine yaptığımız alan araştırmasında, söz konusu fikre tamamen veya kısmen katılma oranın %76 olarak gerçekleşmiştir (Keskin, 2004: 255, ek tablo 5). Özdemir’in Malatya örneklemini üzerine yaptığı çalışmada, söz konusu fikre katılanların oranı %75,7 olarak tespit edilmiştir. (2008: 76, tablo 7).

Tablo 2: Yaş Grupları ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerine Göre Dedeliğin/Dedelerin Mutlaka Soydan Gelmesi Gerektiği Şeklindeki İlkeyi Onaylama Tutumu

Yaş Grubu	Dedelik/Dedeler Mutlaka Soydan Gelmelidir					
	Onaylıyor		Kısmen Onaylıyor		Onaylamıyor	
	S	%	S	%	S	%
18-20 arası	22	37,3	12	20,3	25	42,4
21-30 arası	48	37,5	26	20,3	54	42,2
31-40 arası	35	48,6	7	9,7	30	41,7
41-50 arası	39	54,9	7	9,9	25	35,2
51-60 arası	40	65,6	2	3,3	19	31,1
61 ve üstü	46	83,6	-	-	9	16,4
Toplam	230	51,6	54	12,1	162	36,3
	X ² = 51,330 SD: 10 P<0,05 (0,000) C:0,321					
Eğitim Düzeyi	Dedelik/Dedeler Mutlaka Soydan Gelmelidir					
	Onaylıyor		Kısmen Onaylıyor		Onaylamıyor	
	S	%	S	S	%	S
Okur-yazar değil	16	69,6	-	-	7	30,4
Sadece okur-yazar	10	71,4	1	7,1	3	21,4
İlkokul mezunu	57	76,0	2	2,7	16	21,3
Ortaokul mezunu	28	56,0	6	12,0	16	32,0
Lise mezunu	69	48,9	24	17,0	48	34,0
Üniversite mezunu	50	35,0	21	14,7	72	50,3
Toplam	230	51,6	54	12,1	162	36,3
	X ² =45,327 SD: 10 P<0,05 (0,000) C:0,304					

Tablo 2’de görüldüğü gibi, “*Dedeliğin/Dedelerin soydan gelmesi zorunludur*” şeklindeki ilkeyi genel toplamda deneklerden %63,7’si tamamen ya da kısmen onayladığını belirtirken, bunu onaylamadığını belirtenlerin oranı ise %36,3’tür (Cengiz, 2005: 151).

Yukarıdaki tabloya yaş değişkeni açısından bakıldığında, örneklemin yaş değişkeni ile söz konusu ilkeyi onaylama/onaylamama tutumları arasında anlamlı ilişkiler görülmektedir. Nitekim, yaş düştükçe, “*Dedeliğin/Dedelerin mutlaka soydan gelmesi gerekir*” şeklinde formüle edilen ilkenin kabul oranı genel olarak azalırken bunun tersine, yaşın yükselmesine paralel olarak artmaktadır. Örneğin, 18-20 yaş grubu deneklerin 57,6’sı, 21-30 yaş grubundakilerin ise %57,8’i söz konusu ilkeye tamamen ya da kısmen katıldığını belirtirken bu oran 41-50 yaş grubundakilerde %64,8’e, 51-60 yaş grubundakilerde %68,9’a ve nihayet 61 ve daha üzeri yaşta olanlarda ise %83,6’ya kadar çıkmaktadır.

Tablodaki verileri eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda, ankete katılanların eğitim düzeyleri ile söz konusu ilkeyi onaylama/onaylamama tutumları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmekteyiz. Öyle ki, eğitim seviyesi yükseldikçe söz konusu ilkenin kabul oranı genel olarak azalmakta, ancak eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak artmaktadır. Nitekim, sadece okur-yazar olanların %78,6'sı söz konusu ilkeyi tamamen ya da kısmen onayladığını belirtirken, bu oran lise mezunlarında önce %66'ya, nihayet üniversite mezunlarında %49'7'ye kadar düşmektedir.

Tablo 2'deki veriler, dinsel otorite kaynağı olan Dedelik müessesesinin ve onun temsilcileri olan Dedeler için "soy gütmeye" ya da "Ocakzade olma" gibi ilkelerin, modernleşme sürecini tecrübe eden, seküler eğitim kurumlarından mezun olan kentli, duygusallıktan ziyade rasyonel düşünen genç ve orta kuşaktan olan eğitimli Alevîler tarafından git-tikçe sorgulanmaya ve kabul düzeylerinin azalmaya başladığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak yukarıdaki veriler göz önüne alındığında, şehirleşme sürecinde söz konusu kurumun ve onun temel direği olan Dedeliğin dinsel otorite ve statüsünde ciddi manada çözümler olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu durum, kurumun ve onun en temel faktörü olan Dedelerin dîni-sosyal fonksiyonlarını çok büyük oranda işlevsiz hale getirmiştir. Öyle ki, Yaman'ın da çok doğru olarak tespit ettiği gibi, günümüz kent koşullarında Dedelik kurumunun yerini Alevî dernek veya vakıfları almıştır. Dolayısıyla dedelerin dinsel işlevlerini büyük oranda söz konusu vakıf ve derneklerin eğitimli Alevî aydınları veya onların belirlediği Dedeler almıştır. Yaman'ın ifadesiyle bu durum, "*Ocak Dedeliği*"nden "*Kurum Dedeliği*"ne geçişi simgelemektedir (2009: 36).

c. Dedenin Hukukî (Adalet) İşlevinde Meydana Gelen Değişimler

Geleneksel Alevîlik, kapalı topluluklarda kendi kendine yetebilen ve kendi sosyal yapılanmasına uygun bir hukuk sistemi üretmiştir ki, bunun adı "Düşkünlük"tür. Nitekim Düşkünlük, dîni-sosyal niteliği ağır basan önemli bir sosyo-kontrol mekanizması ve hukuk düzeni olarak Alevî-Bektaşî topluluklarında yakın zamanlara kadar ciddi işlevler görmüştür. Bu bağlamda Düşkünlük, normların korunması için gerekli olan yaptırımların uygulanışını düzenlemek (Bal,1997:97), toplumun sürekliliğini sağlamak, onu her türlü tehlike, yozlaşma ve kokuşmalardan korumak gibi önemli toplumsal işlevlere sahip bir kurumdur. Daha önce de ifade edildiği gibi, geleneksel Alevîlikte söz konusu kurumun en temel aktörü Dede'dir. Bu manada Dede, kırsaldaki talipleri arasında meydana gelen her türlü hukukî anlaşmazlıkların çözümünde devletin resmi yargıçlarından daha büyük yetkilere sahip otorite olarak, adeta bir yargıç gibi işlev görmüştür.

Kentleşme ve modernleşme süreci, geleneksel Alevîlikte en önemli ilişki biçimi olan Dede-Talip ilişkisinin büyük ölçüde kopmasına neden olmuş, Dedelerin, taliplerinin sorunlarına çözüm üretme şansı ortadan kalkmıştır. Bu süreçte Dedenin söz konusu işlevini, büyük oranda devletin adliyeleri üstlenmeye başlamıştır. Söz konusu değişimin pratikteki yansımalarını ortaya koyabilecek en önemli değişkenlerden birisinin şehirde kalış süresi olduğu düşünülmektedir aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3: Şehirde Kalış Süresine Göre Problemlerin Çözümünde Başvurulacak Kaynak ve Yöntemler

Şehirde Kalış Süresi	Başvurulan Kaynak veya Yöntemler							
	Dedelere		Kendi aramızda Çözeriz		Mahkemelere		Kendi aramızda çözemezsek mahkemeler	
	S	%	S	%	S	%	S	%
<i>Doğma-büyüme şeh.</i>	67	35,5	22	11,6	89	47,1	11	5,8
<i>1-5 yıl arası</i>	35	48,6	4	5,6	24	33,3	9	12,5
<i>6-10 yıl arası</i>	23	39,0	7	11,9	15	25,4	14	23,7
<i>11-15 yıl arası</i>	13	37,1	4	11,4	13	37,1	5	14,3
<i>16-20 yıl arası</i>	10	27,8	-	-	12	33,3	14	38,9
<i>20 yıl ve üzeri</i>	5	13,5	1	2,7	18	48,6	13	35,1
Toplam	3	16,7	2	11,1	11	61,1	2	11,1

 $\chi^2=65,714$

SD: 18

 $P<0,05 (0,000)$

C:0,358

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda deneklerin %61,1'i aralarında meydana gelebilecek problemlerin çözümü için mahkemelere başvuracaklarını, %11,1'i de öncelikli olarak sorunlarını kendi aralarında çözmeye çalışacaklarını, olmazsa mahkemelere müracaat edeceklerini belirtmişlerdir. Sorunlarını kendi aralarında çözmeye yoluna başvuracaklarını belirtenlerin oranı %11,1 iken, başvuru kaynağını Dedeler olarak belirtenlerin oranı ise %16,7'de kalmıştır.

Tablo 3'teki verileri, deneklerin şehirde kalış süreleri açısından ele aldığımızda, anlamlı ilişkiler tespit etmekteyiz. Öyle ki, genelde sorunların çözüm yerini mahkeme olarak görenler en fazla, doğma büyüme şehirli olması nedeniyle Dedelerle sosyal ilişkisi ya çok sınırlı veya hiç olmayanlar ile 20 ve daha fazla yıldan beri şehirde kalan Alevilerden oluşmaktadır. Bunun tersine, şehirde kalış süresi kısaltıkça, sorunların çözümünde Dedeleri ilk ve tek yetkin kişi görerek ona başvurma davranışını devam ettirme eğilimi artmaktadır. Nitekim, 1-5 yıl arasında şehirde kalanların %48,6'sı, 6-10 yıl arası şehirde kalanların %39'u ve 11-15 yıl arası şehirde kalanların da %37,1'i sorunların çözümünde Dede'ye başvuracaklarını belirtmişlerdir.

Yukarıda sunulan veriler, kırsalda sorunların çözümünde en yetkin otorite sahibi olarak, taliplerinin hemen hemen her türlü sorununa bir yargıç gibi eğilen ve genelde çözüm üretmeyi başaran Dedelerin, kentsel ortamlarda bu işlevini büyük oranda mahkemelere bıraktığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

d. Eğitim İşlevinde Meydana Gelen Değişimler

Geleneksel Alevîliğin, yazılı olmaktan daha çok, sözlü bir kültüre dayandığı ve böylesi bir kültürün taşıyıcı unsurlarının Dede, Rehber ve yetişkinler ile aile olduğu genel bir kabuldür. Ancak, şehirleşme ve modernleşme sürecine bağlı olarak eğitim imkanlarının artması, kitle iletişim araçlarının gittikçe yaygınlaşması, 1980'lerden sonra Alevîlik ile ilgili literatürün yayınında meydana gelen artış ve en önemlisi Alevîliği referans alan dernek ve vakıfların çoğalması, kentli Alevîler için her türlü bilgiye farklı kanallardan ulaşma imkanı sağlamış, bu da, kırsalda en yetkin bilgi kaynağı olan Dedelerin söz konusu konumunu çok büyük oranda işlevsiz hale getirmiştir. Bu durumun pratiğe ne şekilde yansıdığını gösterebilecek faktörün eğitim düzeyi değişkeni olabileceği varsayımından hareketle, aşağıdaki tabloda oluşturulmuştur.

Tablo 4: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Din ya da Alevîlik ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları

Eğitim Düzeyi	Alevîlik ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları									
	Kendi Kendine		Dedelerden		Aileden		Kitaplardan		Arkadaş veya okullardan	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
<i>Okur-yazar değil</i>	12	52,2	18	78,3	20	87,0	-	-	4	17,4
<i>Sadece okur-yazar</i>	6	42,9	9	64,3	10	71,4	5	35,7	2	14,3
<i>İlkokul mezunu</i>	48	64,0	44	58,7	53	70,7	24	32,0	13	17,3
<i>Ortaokul mezunu</i>	35	70,0	30	60,0	38	76,0	15	30,0	4	8,0
<i>Lise mezunu</i>	61	43,3	60	42,6	88	62,4	57	40,4	13	9,2
<i>Üniversite mezunu</i>	67	46,9	59	41,3	95	66,4	83	58,0	28	19,6
Toplam	229	51,3	220	49,3	304	68,2	191	42,8	64	14,3

Birden fazla şık işaretlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda denekler, din veya Alevîliğe ilişkin bilgilerini en çok, sırasıyla %68,2 oranında aileden, %51,3 oranında kendi kendine %49,3 oranında Dedelerden (Mürşid/Pir), %42,8 oranında kitaplardan ve %14,3 oranında da arkadaş çevresi veya okullardan edindiğini belirtmişlerdir. Kırsal kesim Alevîliği üzerine yaptığımız çalışmada, örneklemin din veya Alevîlikle ilgili bilgilerini, %35,8 oranıyla aileden, %33,5 oranıyla Dedelerden, %12,7 oranıyla kendi kendine, %11,3 oranıyla kitaplardan ve %6,6 oranıyla da arkadaş çevresinden veya okullardan edindikleri şeklindeki bulgu (Keskin, 2004: 143) göz önüne alındığında, modern şehir ortamında yaşayan Alevîlerin dini referans kaynakları içerisinde bireysel araştırmaların, kitaplar ile arkadaş çevresinin ağırlığını önemli ölçüde artırdığı görülmektedir.

Tablo 4'teki verileri deneklerin eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda, anlamlı ilişkilerin olduğunu görmekteyiz. Öyle ki, dini bilgileri aileden veya Dedelerden edinme eğilimi daha çok eğitim düzeyi düşük olanlarda, kitaplardan, arkadaş çevresi veya okullardan edinme eğilimi ise lise ve üniversite mezunları arasında yaygındır. Örneğin, okur-yazar olmayanlar, dini bilgilerini en çok, %87 oranıyla aileden, %78,3 oranıyla da Dedelerden aldığını belirtirken bu oranlar, lise mezunlarında sırasıyla %62,4 aile, %42,6 Dedeler, üniversite mezunlarında ise %66,4 aile, %41,3 Dedeler şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca dini bilgilerini arkadaş çevresi veya okullardan edindiğini belirtenlerin %19,6 oranıyla üniversite mezunlarından oluşması manidardır.

Bu veriler, kırsal kesimde olduğu gibi, ailenin dini bilgileri edinme hususunda referans olma açısından ilk sıradaki yerini şehir ortamında da devam ettirdiğini buna karşın, kırsal kesimde dinî bilgi edinmede ikinci sırada referans kaynağı olarak belirtilen Dedelerin, din veya Alevilikle ilgili bilgiler için referans olma konumunun şehir ortamında, özellikle eğitim seviyesi yüksek Aleviler için ciddi bir sarsıntı eğilimine girerek üçüncü sıraya gerilediğini ortaya koymaktadır. Nitekim, örneklemden yalnızca okuma-yazma bilenlerin %78,3'ünün, sadece okur-yazar olanlarının %64,3'ünün ve ortaokul mezunlarının da %60'ının din veya Alevilikle ilgili bilgilerini Dedelerden edindiğini belirtmesi buna karşın, bu oranların lise mezunlarında %42,6'ya, üniversite mezunlarında ise %41,3'e kadar düşmesi bu görüşümüzü destekler gibi görünmektedir.

Eğitim seviyesi yüksek olan deneklerin din veya Alevilikle ilgili bilgileri edinmeleri sürecinde Dedelerin konumunun gittikçe zayıflamasını daha önce de belirttiğimiz gibi, şehirleşmenin artması ve eğitim düzeyinin yükselmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Biz bunu, geleneksel Alevilikte temel ilişki biçimini oluşturan Dede-talip ilişkisinin çözülme sürecine girmesiyle izah edebiliriz. Nitekim, bu konu ile ilgili olarak gördüğümüz eğitim seviyesi yüksek Aleviler'in önemli bir kısmı, çoğu ya eğitimsiz ya da yetersiz eğitim almış olan Dedelerin sahip oldukları ahistorik ve ezotorik bilgilerin, günümüz kent koşullarında yaşayan, rasyonel ve seküler eğitim süreçlerini tecrübe etmiş eğitimli Alevilerin önemli bir kesimi tarafından büyük oranda ya anlamsız ya da akıl ve bilimle çatışan ütopyik bilgiler şeklinde değerlendirilerek önemsenmediğini belirtmişlerdir.

e. Dedelik Kurumunun/Dedelerin Geleceği ile İlgili Tartışmalar ve Dedelerden Beklentiler

Daha önce de belirtildiği gibi, geleneksel Aleviliğin şekillenmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında en temel kurum olan Dedelik, daha çok kırsalda kapalı topluluk yapısı içerisinde yaşamını sürdüren Alevî topluluklarının gereksinimleri doğrultusunda doğmuş ve bu yapıya göre şekillenmiş bir kurum olarak yakın zamana kadar işlevselliğini büyük oranda korumuştur. Ancak, Yaman'ın da çok doğru olarak tespit ettiği gibi (2004:156), söz konusu kurumun hem otorite ve hem de işlevsellik bakımından zayıflaması daha çok, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan yeni siyasi yapılanma ile göç ve şehirleşme gibi sosyo-ekonomik değişim ve dönüşüm sürecine bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Nitekim bu süreçte önce 1925'te Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına bağlı olarak, tarikatların yasa dışı kabul edilerek kaldırılması, şeyhlik, dervişlik, seyyidlik, halifelik, müridlik vb. gibi dinsel sembollerin kullanılmasının yasaklanması, ardından 1950'lerde başlayan, 1960'larda hızlanan köyden kente ve yurtdışı göçleri sonucunda yaşanan sosyal hareketlilik, tabakalaşma, uzmanlaşmanın yanı sıra, eğitim ve öğretim imkanlarının artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi daha birçok etken, sözel kültürden beslenen geleneksel Aleviliğin temel taşıyıcısı olan Dedelere bakışı kökten sarsmıştır.

Kırsal yapıda temel ilişki biçimi olan Dede-Talip ilişkilerin büyük oranda çözülmeye yüz tuttuğu göç, şehirleşme ve modernleşme sürecinde, Dedeliğin yerini büyük oranda Alevî dernek ve vakıfları, Dedelerin yerini ise eğitilmiş Alevî aydınları veya yazarları almaya başlamıştır. Bu durum, günümüz kent koşullarında Dedeliğin ve dolayısıyla onun temel aktörü olan dedelerin varlığı, geleceği, otorite ve işlevleri ile ondan beklentileri ciddi şekilde tartışılır hale getirmiştir. Öyle ki, söz konusu tartışmalar, kurumun işlevlerinin yeniden gözden geçirilmesinden başlamakta hatta, çağımızda eski önem ve işlevini büyük ölçüde yitirdiği için kaldırılması gerektiğine kadar gitmektedir. "*Dedeliğin kaldırılması gerektiği*" şeklindeki tanım denemesinin, pratiğe ne şekilde yansıdığını gösterecek en temel faktörün eğitim düzeyi değişkeni olduğu düşünülerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 5: Eğitim Düzeyi Değişkenlerine Göre Dedeliğin Kaldırılması Gerektiği Şeklindeki Tanım Denemesini Onaylama/Onaylamama Tutumu

Eğitim Düzeyi	Dedelik Sistemi Çağımızda Önemini Yitirdiği İçin Kaldırılmalıdır					
	Onaylıyor		Kısmen Onaylıyor		Onaylamıyor	
	S	%	S	%	S	%
<i>Okur-yazar değil</i>	2	8,7	3	13,0	18	78,3
<i>okur-yazar</i>	2	14,3	2	14,3	10	71,4
<i>İlkokul mezunu</i>	11	14,7	2	2,7	62	82,7
<i>Ortaokul mezunu</i>	3	6,0	9	18,0	38	76,0
<i>Lise mezunu</i>	22	15,6	31	22,0	88	62,4
<i>Üniversite mez.</i>	24	16,8	28	19,6	91	63,6
Toplam	64	14,3	75	16,8	307	68,8
X ² = 19,976 SD: 10 P<0,05 (0,029) C:0,207						

Yukarıdaki tablodaki veriler göz önüne alındığında, Dedelik kurumunun kaldırılması gerektiği şeklindeki fikrin, deneklerin %31,1'i tarafından tamamen ya da kısmen onaylandığı, bu fikre katılmayanların oranının ise %68,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir¹⁰.

10) Cengiz'in araştırmasında, bu fikri onaylayanların oranı %30 olarak tespit edilmiştir (2000:132).

Tablodaki verileri eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda, ankete katılanların eğitim düzeyleri ile Dedelik kurumunun kaldırılması gerektiği şeklindeki fikre katılma tutumları arasında anlamlı ilişkiler dikkatimizi çekmektedir. Öyle ki, eğitim düzeyi yükseldikçe, söz konusu fikre katılma tutumu genelde artmaktadır. Nitekim, okur-yazar olmayanlardan %21,7'si Dedeliğin tamamen ya da kısmen kaldırılması gerektiği şeklinde görüş bildirirken bu oran, üniversite mezunlarında %36,4'e, lise mezunlarında ise %37,6'ya kadar çıkmaktadır.

Genel olarak, ankete katılan deneklerin gerek bir Dedeye sahip olma davranışına (krş. tablo 1), gerekse Dedeliğin kalkması gerektiği şeklindeki ifadeye katılma tutumlarına ilişkin yukarıda sunulan veriler göz önüne alındığında, şehirleşme sürecinde Dedelik kurumunun ve onun temel direği olan Dedelerin otorite ve statüsünde ciddi manada çözümler olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu durum, Dedelerin kırsalda üstlendikleri dîni-sosyal fonksiyonlarını çok büyük oranda işlevsiz hale getirmiştir. Nitekim günümüz kent koşullarında Dedelik kurumunun yerini Alevî dernek veya vakıfları almış, dolayısıyla Dedelerin dinsel işlevleri de büyük oranda söz konusu vakıf ve derneklerin eğitimli Alevî aydınları veya onların belirlediği Dedeler tarafından yerine getirilir olmuştur. Yaman'ın ifadesiyle bu durum, "*Ocak Dedeliği*"nden "*Kurum Dedeliği*"ne geçişi (20009:36) simgelemektedir. Bu süreçte, özellikle genç ve orta kuşaktan olan eğitimli Alevîler, kurumun varlığını ciddi manada sorgulama eğilimine girmişlerdir. Bununla birlikte, örneklemin önemli bir kesiminin (%68,8'i) söz konusu kurumun kaldırılmasına karşı çıkması, önemlidir. Nitekim konu ile ilgili görüştüğümüz Alevîlerin büyük çoğunluğu, sistemin kaldırılmasından daha ziyade, günümüz Alevîlerini aydınlatma ve bu geleneğin sürdürülmesi hususunda gerekli bilgi birikimi ve donanımdan uzak buldukları Dedelerin, çağdaş eğitim kurumları tarafından eğitimden geçirilmeleri üzerinde ısrar etmişlerdir. Öyle ki onlara göre, günümüzde Dedeliğe talip olacak kimseler, en az talipleri kadar okumuş, çağdaş düşüncelere açık ve kendini her konuda yetiştirmiş karizmatik önderler olmalıdır.

Sonuç

Geleneksel Alevîliğin en temel dîni-sosyal kurumu olan Dedelik ve onun en önemli aktörü konumunda bulunan Dedeler, Alevî geleneğinin şekillenmesi ve sürekliliğinin sağlanması hususunda en temel taşıyıcı unsurlar olmuşlardır. Nitekim onlar, yaklaşık son 40-50 yıla kadar daha çok kırsalda yaşayan Alevî topluluklarının hemen her türlü dîni-sosyal, hukuk ve eğitim ile ilgili problemlerini çözmedeki işlevselliğini yakın bir zamana kadar etkin bir biçimde sürdürmüşlerdir. Ancak, 1950'lerde başlayan ve özellikle 1960'lardan sonra hızlanan köylerden şehirlere, hatta yurtdışına yapılan göçler, söz konusu toplulukları modern kent ortamının koşullarıyla karşı karşıya getirmiş, bu durum geleneksel Alevî öğretisinin inanç, ibadet ve temel kurumları üzerinde önemli değişim, dönüşüm ve farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Bu durumundan en fazla etkilenen Dedelik Kurumu ve onun en temel unsuru konumunda olan Dedeler olmuştur.

Göç, kentleşme ve modernleşme süreçleri, Alevîleri kentsel ortamlarda yeni toplum-sal koşullarla karşı karşıya getirmiş, bu süreçte geleneksel Alevîlikte temel ilişki biçimi

olan Dede-Talip ilişkisi büyük oranda çözülme durumunda kalmıştır. Öyle ki, söz konusu süreçte Dedelerin, özellikle seküler ve modern eğitim süreçlerinden geçmeleri nedeniyle farklı iletişim ve bilgi kaynaklarından beslenme şansını elde etmiş eğitimli Alevî kesimlerin sorunlarına rasyonel çözümler üretememeleri, onların otoritelerini ve dolayısıyla itibarlarını büyük oranda kaybetmelerinin en önemli nedeni olmuştur. Bunun sonucunda, daha önce dedelerin yerine getirdikleri işlevler, yeni toplumsal yapının zorunlu kıldığı modern devlet kurumları tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Dinamik bir şekilde işleyen bu süreçte, söz konusu kurumun ve onun temel aktörü olan Dedelerin varlığı, geleceği ve işlevleri, Alevî topluluklarının yeni ilgi, istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenecektir.

Kaynakça

- Altıntaş, R. (2005). *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu*. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I, 99-109. Isparta.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya.
- Barkan, Ö. L. (1942). *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*. Vakıflar Dergisi, II, 279-386. Ankara.
- Birdoğan, N. (1995). *Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşmeleri*. İstanbul: Mozaik Yay.
- Birge, J. K. (1991). *Bektaşilik Tarihi*, Çev., Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yay.
- Cengiz, R. (2000). *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektâşilik*, İstanbul.
- (1977). *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*. İstanbul.
- Fırlı, E. R. (1994). *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*. İstanbul. Fırat, K. Kentleşen Alevîlik. <http://www.alevilik.com.au/> (15.06.2009).
- İnan, A. (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara.
- (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- Keskin, Y. M. (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği: (Elazığ Sünköy Örneği)*. Ankara: Avrasya Yay.
- Melikoff, İ. (1994). *Uyur İdik Uyardılar*. Çev., T. Alptekin. İstanbul
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul.
- Özdemir, Şuayip. (2008). *Malatya Örneği Düzleminde Tarihsel Süreç İçerisinde Alevî Toplumunca Dini-Sosyal Otorite Olarak Kabul Gören Dedeliğe Günümüz Aleviliğinin Bakış Açısı*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 47, 67-92.

Sofuoglu, C. & İlhan, A. (1997). *Alevilik Baktaşlık Tartışmaları*. Ankara: TDV. Yay.

Subaşı, N. (2005). *Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Avrasya Yay.

Türkdoğan, O. (1995). *Alevî-Bektâşi Kimliği*. İstanbul: Timaş Yay..

Ulusoy, A. C. (1986). *Alevi Bektâşi Yolu*. Hacıbektaş.

Yaman, A. (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*. İstanbul.

----- (2009). *Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim*. Dem, 6,30-38.